www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Modern Özbek Öykücülüğünün Genel Özellikleri

General Features of Modern Uzbek Storytelling

Paşacan Kencayeva*

Abstract: Our work explores modern Uzbek literature, in particular, the development of storytelling, the scope of its themes, and the psychology of protagonists. At the beginning of the article there was a brief mention of the works of great writers such as Abdulhamid Sulaymonoglu, Cholpon and Abdurauf Fitrat who contributed to the development of Uzbek storytelling. In particular, Abdullah Kahhor's storytelling skills were emphasized. "Pomegranate", "Thief", "Sick" such works are recorded worldwide stories. In addition, Shukur Kholmirezayev's stories "Uzbek character", "Cloud closing Moon", "Blue Sea", "Yesil Niva", "History", "Writer", "Khorezm Darling" in the second half of the twentieth century, Uzbek life in a wide and artistic level portrayed in the work and reflected the character, beliefs and spirit of Uzbeks. The influence of authors such as Said Ahmad, Odil Yakubov, Pirimkul Kadyrov, Askad Mukhtar and Mirmuhsin on the works of later authors in the 70-80s of the last century was also examined. In particular, Askad Mukhtar's stories "Chodirhayal", "Transient and Eternal", "I serve the human" contribute to the development of Uzbek national storytelling. In the story "In the meadow" by Murad Muhammad Döst, the postwar life of Uzbek steppe villagers is well depicted. At the same time, special attention was given to the analysis of the stories of Erkin Azam and Hurshid Döstmuhammad, who were active in modern Uzbek literature. E.Azam's "Writer" H.Döstmuhammed's "You are my alone" stories is illustrated with various emotions in the spirit of the heroes. In the stories, the importance given to the daily life of the Uzbek people and the changes in the inner world of the heroes were shown. In some cases, E. Azam's "Writer" story, other Uzbek writer Sh. Holmirzayev's "Writer" was compared with the stories of British writer S.Maem and "Poet". A brief information of Lokman Borikhan's storytelling was also given.

In general, the article explored the new generation of Uzbek literature writers contributing to the development of national storytelling through various methods and works in various forms, drawing attention to the global challenges of our time in their own stories.

Structured Abstract: In the XX century, under the influence of the ideas of the great reformer and enlightener Ismailbek Gaspirali and his newspaper "Tarjimon", an unprecedented social movement in the history of the people of Turkestan - the Jadid movement - the National Revival took place. As in all spheres of life in Turkestan, there was a revival in literature and art. In modern Uzbek literature in the 10s of the last century a new cultural change - a new literature, that is, Jadid literature appeared: the famous drama "Padarkush" by Mahmudkhoja Behbudi was written and staged; Fitrat who is another great leader of the Jadid movement, began his Jadid prose with the work of "Debate". Uzbek realist storytelling begins with Abdullah Qadiri's "In the Goat" story. Abdulhamid Sulaymon oglu Cholpon's stories, such as "Tulip in the Snow", "Baker Girl",

* Doç. Dr. Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi Türkoloji Fakültesi Türkoloji Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Tashkent State University of Oriental Studies, Faculty of Turkic Studies, Department of Turkish Philology
ORCID 0000-0003-3874-1819
umid7780@inbox.ru

Cite as/ Atıf: Kencayeva, P. (2020). Modern Özbek öykücülüğünün genel özellikleri. *Turkish Studies - Language*, 15(3), 1339-1348. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.41442>

Received/Geliş: 21 January/Ocak 2020

Accepted/Kabul: 25 September/Eylül 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 September/Eylül 2020

CC BY-NC 4.0

and "The Gift of the White King", accurately and impressively describe the life of the 1920s. Abdurauf Fitrat's "Resurrection", G. Gulam's humorous stories, such as "A Hunt in Elatia" and "Hilai Shari'a", became very popular in the 1920s and 1930s. G. Gulam's story "My thief child" can be a page that vividly describes our artistic history. The establishment and formation of Uzbek storytelling as a genre is directly related to the creative work of Abdullah Qahhor. The stories of this artist-writer became widely popular among our people from the 30s of the XX century, and later in all the republics of the former Soviet Union. Stories have been written about the spiritual world of helpless people who have lived under the pressures of the past, and it is impossible not to mention a number of stories, such as "Pomegranate", "Horror", "Sick" and "Thief". However, it is also true that the writer, people's Writer of Uzbekistan Shukur Kholmiraev, has enriched the Uzbek storytelling with works of art that can compete with the classic examples of world storytelling in all respects. It is safe to say that his stories were a whole period not only in Uzbek storytelling, but also in twentieth-century Uzbek prose. In particular, he wrote "Uzbek character", "Cloud closing moon", "Blue sea", "Yesil Niva", "Once upon a time", "Writer", "Khorezm Darling". The character, beliefs and psyche of the Uzbek people are vividly reflected in his stories.

The development of modern Uzbek storytelling in the 70s and 80s of the last century is obvious. During this period, the mature stories of young writers such as Said Ahmad, Odil Yakubov, Pirimkul Kadyrov, Askad Mukhtor, Mirmukhsin, Uchkun Nazarov, Olmas Umarbekov, Omon Mukhtor, Utkir Hoshimov, Tohir Malik contributed to modern Uzbek storytelling. The themes of these decades' stories were wide-ranging, and the protagonists were diverse. The stories of today's generation in our prose indicate the beginning of a new era in literature. Modern writers make a valuable contribution to the "artistic history" of our people. The story of the writer M.M. Dost "In the meadow" can prove our point. It accurately depicts the life of the Uzbek steppe people in the post-war period.

Representatives of the new generation of our literature contribute to the development of our national storytelling with their works in different styles. Changes and shifts in the thinking and mentality of members of today's society have encouraged creators to create images of people with new spirits and new mindsets. Today, there are more and more artists who look at life with a realistic view, who try to express today's reality, the person who lives in it, as realistically as possible. Erkin Azam, Khayriddin Sultan, Khurshid Dostmuhammad, Alisher Ibodinov, Gaffor Hotam, Nazar Eshanqul, Salomat Vafo, Lukman Borikhan, Abduqayum Yuldosh, Normurod Norkobil, Dilfuza Kuzieva, who are active in the story genre. The same aspects are evident in the works of storytellers such as Jamila Ergasheva and Zulfiya Kuroloy qizi. The article also pays special attention to the analysis of the stories of Erkin Azam, Khurshid Dostmuhammad, Lukman Borikhan. In particular, the protagonist of Erkin Azam's "Writer" "Teacher" reflects the image of a new man of a new era, despite his advanced age. In the play, the teacher is portrayed as a performer, a "creative" person who fulfills the dreams of aspiring writers. E. Azam through the image of the hero's psyche convincingly substantiates the variability in his nature, the reason why he became a servant of the people in the elevator. The teacher, who has always lived in need, accepts the loss of literary service as luck and happiness. E. Azam managed to vividly reflect the characters of the protagonist and show his characteristics. We know that the great storyteller Shukur Kholmiraev also has a story called "Writer". But the difference in this work is huge. Because it brightly reflects the personality, character and psyche of the well-known writer Odil Yakubov, who is faithful to his faith. Even if the theme is the same, the problem is different, the goal is different. Well-known writer Khurshid Dostmuhammad's subsequent stories also vividly reflect the characteristics and characters of today's hero. His work "You are my alone" is based on the living conditions, thoughts, dreams and aspirations of one writer. It convincingly depicts the sufferings of F.M. Dostoevsky, one of the most famous representatives of world literature, his devotion to literature.

In particular, the modern Uzbek stories that are being created now reflect the spirit of the times, the unique destiny of the people who breathe in it. Writers are creating today's hero based on the changes taking place in the psyche of contemporaries. A complete change in the inner appearance of man gave birth to a man of a new age. Thanks to independence, new themes and new images have entered modern Uzbek literature today.

A characteristic feature of modern Uzbek stories is that the psyche of the literary hero clearly reflects the realities of the time. The article highlights the emergence of modern Uzbek storytelling in the early twentieth century, the formation of Jadid literature, the development of the genre in the period of independence, the development of new themes and images.

Keywords: Uzbek literature, story, narration, Uzbek characters

Öz: Çalışmamız, modern Özbek edebiyatını, özellikle, hikaye anlatımının gelişimini, temalarının kapsamını ve kahramanların psikolojisini ele almaktadır. Makalenin başında Özbek hikayeciliğinin gelişimine katkıda bulunan Abdulhamid Sulaymonov, Çolpan ve Abdurauf Fitrat gibi büyük yazarların eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Özellikle, Abdulla Kahhar'ın hikaye anlatma becerileri vurgulanmıştır. Anar "Nar", Oğrı "Hırsız", Bemor "Hasta" gibi eserlerinin dünya çapında hikayeler olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca, Şükür Halmirzayev'in hikayelerinde Özbek karakteri "Özbek Karakteri", Bulut tosgan oy "Bulutun Kapattığı Ay", Moviy dengiz "Mavi Deniz", Yashil Niva "Yeşil Niva", Kadimda bolgan ekan "Tarihte Olmuş", Yozuvchi "Yazar", Horazm, jonginam "Harezm Canım" gibi hikayelerde yirminci yüzyılın ikinci yarısında Özbek hayatını geniş ve edebî yönden yüksek seviyede tasvir ettiği ve Özbeklerin karakterini, inançlarını ve ruhunu yansıttığı da çalışmada yer almıştır. Geçen yüzyılın 70-80'lerinde Said Ahmad, Adil Yakubov, Pirimkul Kadirov, Askad Muhtar ve Mirmuhsin gibi yazarların, sonraki yazarların eserlerine etkisi de incelenmiştir. Özellikle, Askad Muhtar'ın Chodirhayol "Çadırhayal", Fano va Bako "Fena ve Beka", İnsonga kulluk kiladurmen "Ben İnsana Hizmet Ederim" hikayeleri, Özbek milli hikayeciliğinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Murad Muhammad Dost'un Dashtu dalalarda "Bozkırlarda" hikayesinde Özbek bozkır köylülerinin savaş sonrası hayatı iyi bir şekilde tasvir edildiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda, modern Özbek edebiyatında aktif olan Erkin Azam ve Hurşid Dostmuhammed'in öykülerinin tahliline özel önem verilmiştir. E.Azam'ın Yozuvchi "Yazar", H.Dostmuhammed'in Yolg'izimsiz "Biriciğim" hikayesi, kahramanların ruhundaki çeşitli duyguları örneklerle gösterilmiştir. Hikayelerde Özbek halkının günlük yaşamı, kahramanların iç dünyasında gerçekleşen değişikliklere verilen önem belirtilmiştir. Bazı durumlarda E. Azam'ın "Yazar" öyküsü, diğer Özbek yazarı Sh. Holmirzayev'in "Yazar", İngiliz yazarı S. Maem'in "Şair" öyküleri ile karşılaştırılmıştır. Lokman Börhan'ın hikayeciliği hakkında da kısaca bilgi verilmiştir.

Genel olarak, makalede Özbek edebiyatının yeni nesil yazarları milli öykücülüğün gelişimine çeşitli yöntem, çeşitli şekillerdeki eserleri ile katkıda bulunduğu, kendi öykülerinde zamanımızın küresel zorluklarına dikkat çektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özbek edebiyatı, hikaye, hikayecilik, Özbek karakterler.

Giriş

Bağımsızlık dönemi, uzun bir tarihe sahip Özbek halkı için bir dönüm noktası olmuştur. Millettin dayanağı olan maddi ve manevi temeller baştanbaşa değişmiştir. Sosyopolitik, felsefi, inanç cepheindeki değişim, insanların dünyaya bakış açısına, manevi dünyasına da büyük bir şekilde tesir etmiştir.

İnsanın iç dünyasının tamamen değişmesi, yeni dönem insanlarını ortaya çıkarmıştır. Bağımsızlık sonrası, günümüzdeki Özbek edebiyatında yeni konular, yeni imgeler ortaya çıkmıştır. Özbek edebiyatındaki bu değişimler hakkında edebiyat bilgini N.Kerimov: *"Edebiyat, gerçek anlamda, milli ve ulusal olmalı, Özbek halkının yaşamını, hayallerini, kalbini, ruhlarını ve ruhsal olgunluklarını yansıtmalıdır. Bu edebiyat, her şeyden önce dünya edebiyatının ve Doğu edebiyatının yeni edebi çalışmalarını reddetmeden milli edebi geleneklere, özellikle, 20. yüzyıl Özbek edebiyatının en popüler kazançlarına dayanmalıdır"* (Kerimov, 1993; 39) demiştir.

XX. yüzyıl toplumunda ünlü reformcu, milliyetperver Gaspıralı İsmail'in fikirleri ve onun çıkardığı "Tercüman" gazetesinin etkisiyle Türkistan tarihinde görülmemiş bir sosyal hareket olan Cedid hareketi – gerçekleşmiştir. Türkistan hayatının tüm cephelerinde olduğu gibi, edebiyat ve sanat hayatında da bir hareket ve diriliş gerçekleşmiştir. Özbekistan'da da geçen yüzyılın ilk on yıllık döneminde medenî değişim, yeni Cedid edebiyatı ortaya çıkmıştır. M. Behbudiy bu dönemde ünlü "Baba katili" dramını yazdı ve sahneye koymuştur. Yine ünlü bir Cedid lideri olan Fitrat "Munazere" eseri ile Cedid nesrine temel bir eser bırakmıştır. (Kerimov, vd., 1999: 22). Özbek gerçekçi hikayeciliği ise A.Kadiyev'in "Uloqda" öyküsü ile başlamıştır. Yazar bundan önce "Cuvonboz" öyküsünü yazmış olsa da "Uloqda" hikayesi gerçek bir bedii eserdir. Bu hikaye, hakkında birçok tez

ve makale yazılmış, tekrar tekrar araştırılmış bir hikayedir. Bu nedenle, yazar Aybek'in bu eser hakkındaki hâlâ değerini yitirmeyen düşüncesini aktarmayı uygun gördük. *"Yazar hikaye yöntemini öğrenmiştir. Eserdeki olayları gösterme, keşfetme ve problemleri çözmesi, yeni dönem öykülerine uygundur. Bu öyküde ("Uloqda") gerçek kahramanlar vardır. Dil yönünden ise "Cuvonbaz" öyküsünden farklıdır. Halk ağzından alınan kelimeler ve deyimler öyküdeki konuşmalara eklenmiştir."* (Aybek, 1974: 50).

Çolpan'ın Kar Koynida Lala "Kar Bağrında Lale", Navvay Kız "Fırıncı Kız", Ok Podshoning İn'omi "Ak Şahın Hediyesi" gibi hikayelerinde ise geçen yüzyılın yirmili yıllarındaki yaşam; güzel, doğru ve etkili biçimde kaleme alınmıştır. Çolpan hikayelerinin kahramanları hakkında edebiyat bilgini N.Vladimirova şöyle söylemiştir: *"Çolpan öykülerinin genel kahramanları çoğunlukla çaresiz, mutsuz, kendini savunamayan kişilerdir. Ama onlar doğa ile öylesine iç içe girmiştir ki, küçük bir doğa parçası sadece içsel, ruhsal dünyasıyla değil, aynı zamanda doğal kaynakları ile de temsil edilmiştir"*. (Vladimirova, 1992: 13).

A.Fitrat'ın Kiyomat "Kiyamet", G.Gulam'ın Elatiyada bir Ov "Elatiye'de Bir Av", Hiylai shar'iy "Hiyle-i Şe'r" gibi komik hikayeleri 1920-1930'lu yıllarda ün kazanmıştır. Büyük yazar G.Gulam'ın Mening ögrigina bolam "Benim Hırsız Yavrum" hikayesi edebi tarihimizi başarılı bir şekilde tasvir eden bir hikayedir. Birinci Dünya Savaşı döneminde, her yerde görülen kıtlık ve yoksulluk yüzünden yaşanan hırsızlık olaylarını tasvir ederek, bu dönem insanların karakterini, hayatını güzel ve etkileyici biçimde dile getirmiştir. Kahramanların konuşması sayesinde dönemde yaşanan zorluklar açıklanmıştır. G.Gulam nesir sanatına ilk önce öykü türüyle giriş yapmıştır. Ardından kısa yazıları ile ilerlemiştir.

Erkin Azam hikaye türünün özelliklerini şöyle izah etmiştir: *"Bence öykü, edebiyat dünyasının en büyük antrenman meydanıdır. Her sanatçı öykü yazmayı denedikten sonra diğer türlerde daha rahat hareketlenebilir. Dikkat ederseniz, hemencecik daha büyük bir türde, diyelim roman ya da kısa türünde eser veren yazarın şekilden ifadeye kadar her yönünde noksanlar açıkça hissedilir. Bu yazar, büyük türde eser yazmaya hazır değildir. Belki de hayatın önemli bir yanını, büyük karakterleri ele almış olabilir. Ama sanatçının bazı özellikleri eksik kalır. Ben hemen farkedirim. Öyküyü denemeden hemen büyük türe atlayan adamın yazdıklarının bir yanı dayanıksız, kıvamına yetmemiştir. Bu yüzden ben yazarım diyen adam işe öyküden başlamalıdır."* (Azam, 2007; 131.) Ele aldığımız hikaye yazarları edebiyata öykü türüyle girmişlerdir. Bu yazarlardan biri de Abdulla Kahhar'dır. Özbek hikayeciliğinin gelişmesi ve tür olarak ortaya çıkması, kesin bir şekilde A.Kahhar adı ile ilişkilidir. Bu yazarın hikâyeleri, XX. yüzyılın otuzlu yıllarında önce ülkemizde daha sonra da tüm Sovyet cumhuriyetlerinde okunmuştur. Kahhar, dönemin siyasî ve manevî baskılar altında yaşayan zavallı insanların iç dünyasını yansıtan hikayeler yazmıştır. Anar "Nar", Dehshet "Korku", Öğrı "Hırsız" ve Bemor "Hasta" bu hikayeler için güzel örneklerdendir.

Kadınların çaresiz hâli, uğradıkları haksızlıklar Abdulla Kahhar'ın Dehshet "Korku" hikâyesinde ön plana çıkmıştır. Dadhah'ın sekizinci karısı olan Unsin örneğiyle esaretten kurtulmaya çalışan kadın karakteri ortaya konmuştur. Dehşet'in geçmişi ele alan diğer öykülerden farkı, ana karakter Unsin'in adaletsizlik ve eşitsizliğe hayır diyebilmesi, çaresiz ve muti bir hayattan kurtulmak için kendinde küçük de olsa cesaret bulabilmesi çok önemli olmuştur. Unsin, bu yolda hayatını feda ederek her cesaret sahibinin yapamayacağı işi gerçekleştirerek örnek bir karakter olmuştur.

Unsin, esaret sebebiyle ihtiyar bir moruğun küçük karısı olmuştur. O, böyle bir kısımdan kurtulabilmek için korkunç bir yola başvurur. Kurtulmayı başarır ama hayatını da kaybeder. Genç bir kız için mezarlığın ne kadar korkunç olduğunu düşündürür yazar. Zaten korkudan tir tir titreyen Unsin Dadhah'ın maymununu omzunda görünce yıkılır. Unsin'in kaderi şöyle sonuçlanır:

"Gözlerinde önce ısıltı sonra da göz yaşı belirdi.

- Ben iyiyim... Öğleye kadar daha iyi olurum. O zaman gidebilirim...

Genciravan'a adam gönderin... Anam babam eve döndüğümü bir an önce duysunlar, sevinirler... (....).

Ama Unsin öğleye yetişemedi, can verdi.

Alaca karanlıkta onun cesedini yorgana sarıp arabaya koydular.” (Kahhar, 1967: 62) Hikâye Unsin'in ölümüyle son bulur.

Unsin, Dadhah'ın diğer karıları gibi esaret ve cehalet kurbanı olarak yaşamak istemez. Kaderini değiştirmek ve doğup büyüdüğü eve dönmek için isyan eder. Abdulla Kahhar'ın mahareti, onun Unsin dramını sadece korku ve faciayla değil, kurtuluş yolundaki temiz duygularla da gösterebilmiş olmasıdır. İnsanın iç dünyasında gerçekleşen sıkıntıları bu türde derinlemesine kaleme alabilen A.Kahhar, Özbek hikayeciliğine gerçekçi hikayeciliği getirmiştir. Kahhar hakkındaki buna benzer değerlendirmeler, XX. yüzyıl edebiyat bilginlerinin ortak görüşleridir. A.Kahhar öyküleri, Özbek milli edebiyat tarihinin parlak sayfalarındandır. Meşhur Rus eleştirmen Vera Smirnova, A.Kahhar'ın “Nar”, “Korku”, “Hasta” ve “Hırsız” gibi hikayelerini dünyanın ünlü hikayeleri ile eşit görür: “A. Kahhar'ın yaratıcılığı içerik bakımından çok geniştir ve form çok. Eserleri en sıkıntılı zamanlardaki halkımızın hayatını yansıtır.” (Koşcanov, 1982: 108). Bu görüşlere rağmen dünya hikayeleri ile her yönden yarışmaya layık olan Özbek hikayeleri, Özbekistan halk yazarı Ş.Halmirzayev'e aittir. Onun hikayeleri sadece hikayecilik türünde değil, XX yüzyıl'ın tüm nesir türleri arasında önemli yere sahiptir. Yazarın eserlerinde XX yüzyıl'ın ikinci yarısındaki Özbek halkının hayatı, geniş ölçüde ve mükemmel şekilde tasvir edilmiştir. Yazarın bu dönemdeki eserlerinde günümüz insanların özellikleri, mücadeleleri, üzüntüleri, neşeleri, başından geçen afetler, çevresindekileri anlamama nedeniyle meydana gelen sıkıntılar, baştan sona dile getirilir. Yazarın bütün hikayelerinde hayatın bir yönü derin ve büyük bir yaratıcılıkla ifade edilir. Özellikle, onun Özbek karakteri “Özbek Karakteri”, Bulut tosgan oy “Bulut Kapayan Ay”, Moviy dengiz “Mavi Deniz”, Yashil Niva “Yeşil Niva”, Kadimda bolgan ekan “Tarihte Olmuş”, Yozuvchi “Yazar”, Horazm, jonginam “Harezmi Canım” gibi hikayelerinde Özbek halkının karakteri, inancı, ruhu başarılı bir şekilde yansıtılır.

XX. yüzyılın yetmiş ve seksenli yıllarında Özbek hikayeciliği gelişmeye başlamıştır. Bu yıllarda ünlü edipler: Seyid Ahmed, Adil Yakubov, Pirimkul Kadirov, Askat Muhtar, Mirmuhsin gibi tecrübeli; Uçkun Nazarov, Ölmas Umarbekov, Aman Muhtar, Ötkir Haşimov, Tahir Melik gibi genç yazarların olgun eserleri Özbek hikayeciliğini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yıllardaki hikayeler konu ve kahraman bakımından çoktu. Tecrübeli yazarlardan Askat Muhtar, geçen yüzyılın sonunda hikaye türünde birçok kaliteli eser verdi. Onun, özellikle Chodirhayol “Chodirhayal”, Fano va Bako “Fena ve Beka”, İnsonga kulluk kiladurmen “Ben İnsana Hizmet Ederim” hikayeleri gibi öyküleri, milli hikayeciliğimize büyük katkıda bulunmuştur. A.Muhtar, hayatının sonunda kaleme aldığı hikayelerinde şimdiye dek dikkat edilmeyen ya da tam olarak anlaşılmayan hayat kesitlerini büyük bir edebî başarıyla bediiyat ile dile getirmiştir. Bu hikayelerden sadece birisi bile araştırma tezi için konu olabilir. Yazar'ın “Ben İnsana Hizmet Ederim” öyküsünde Timur Şah'ın hayatından kısa olaylar hikaye edilir. Onun büyüklüğü, cesareti, insanlara gösterdiği merhameti anlatılır. Eserde savaşta esir olan Ayır Kobuz adlı adama Timur Şah'ın merhemeti gösterilir. Ayır Kobuz derviş gibi bir insan olarak karakterize edilir. Ayrıca ozan gibi Allah'ın gönlüne düşürdüğü her şeyi şarkı olarak söyleme yeteneğine sahiptir. Timur Şah onun eleştirisi içerikli olsa da doğruluk ve dürüstlük yolundaki hikmetli şarkılarına hayrandı. Ama ona bir esir gibi bakar, hürriyetini veremezdi. Ayır Kobuz Timur Şah'ı çok etkiledi, hatta kimseye boyun eğmeyen ve kimseyi dinlemeyen Şah, bir esir olan onun karşısında baş eğdi. Ayır Kobuz'un ölümü de bir gecede sessizce gerçekleşti. Yazar hayattaki bu gibi sessiz, kimseye dokunmayan insanların dünyasından bahseder. Bir taraftan da Özbek tarihinden bizi haberdar etmeye çalışır.

Özbek nesrinin günümüz kuşağının hikayeleri ise Özbek edebiyatında yeni bir dönem başladığını gösterir. Bu edipler halkımızın “Edebî Tarihini” yansıtmaya ellerinden geldiği kadar özen

gösterirler. Bu konuya örnek olarak M. M. Dost'un Dashtu dalalarda "Bozkırlarda" hikayesini gösterebiliriz. Onda, bozkırdaki Özbek köylülerinin savaştan sonraki yaşamı güzelce açıklanmıştır.

Özbek edebiyatının genç yazarları, günümüzde milli hikayeciliğin gelişmesine kendilerinin farklı üslupları ile katkıda bulunurlar. Günümüz insanlarının düşünce ve ruhundaki değişim ve davranışlar; genç yazarların yeni ruh ve düşünceye sahip imgeler yaratmasına yol açar. Günümüzde hayata gerçek bakışla bakan, doğayı ve çevresindeki insanları oldukları gibi saf ve doğru tasvir etmeye çaba gösteren yazarlar çoğalmakta ve daha önce kullanılmayan yeni imgeler ortaya çıkmaktadır. Bu türü icat eden Erkin Azam, Hayriddin Sultan, Hurşit Dostmuhammed, Alişir İbodinov, Gaffar Hotam, Nezer İşankul, Selamet Vefa, Lukmon Börihan, Abdukayyum Yuldaş, Narmurod Narkabul, Dilfuze Koziyeva, Cemile Ergaşıva, Zulfiye Kuralbay kızı gibi yazarlara ait eserlerde de yukarıda söz ettiğimiz yönler göze çarpar. Bu yazarlar, hayata kendi bakış açılarıyla bakmaya, hayatı kendi düşünceleri ile idrak etmeye yönelirler. Bu nedenle onların eserleri milli hikayeciliğin ölçütü sayılır.

Milli hikayeciliğin öncülerinden E. Azamov'un "Yazar" hikayesinin kahramanı 'Hoca', yaşlı olmasına rağmen yeni dönemin yeni kişisi olarak tasvir edilir. Eserde 'Hoca', amacı yazarlık olanların hayalini gerçekleştiren hassas bir yazardır. Onun kendine özgü özelliği, yazarlığı bir meslek haline getirmesidir. Ekmek peşinde olan 'Hoca', yeni mesleğini bırakmak istemez. Yeni dönemin gereksinimini iyi düşünen 'Hoca', yaptığı mesleğini bırakarak kendi adına eser vermek yerine başka yazarların yerine eserler yazar.

Önce bu işi yaparken kendinden utanır ama zaman geçtikçe bu işi kendine bir meslek edinir. Yeni piyasa ekonomisi döneminde insan ruhuna ve düşüncesine değişim yaşatır. Şimdi o kendi mesleğini piyasa ekonomisi nedeni diye aklar. O yazarlığa düşman bir başkanı yazara döndürdüğü için 'ödül' alır. Menfaatçi bir başkanın emrini yerine getirmek için kafa karıştırıcı el yazısıyla eser yazma 'Hoca'ya hoş gelir. Çünkü manevi hastalıklara karşı gelmeyen insan sonunda onun ağına düşer. Şık hayat, pahalı hediyeler ve ziyafetler kahramanın aklını çalar, delirtir. Şimdi 'Hoca' bu durumdan kurtulma yollarını arar. Kahramanın bu durumu eserde: *"Peki hayat şimdi nasıl gidiyor? Yeni çağ yolu gösterdi. Açıklama olumlu olsaydı, yayınevini evine - bu parka - taşıdı. Bu doğru! Her gün işe gitmek zorunda değilsiniz, küçük bir maaş için liderliği beklemezsiniz. Sadece bir şeyin acı yönünden bahsetmiyorum! Çok çıkarlı iş!*" biçimde tasvir edilir.(Azam, 2007a: 17). Bu tasvirler, dönem yüzünden değişen insan ruhunu bütünüyle ifade eder. Nefsinin ağlarına düşen kişi önceki ilkelerini unuttur ve saf düşüncelerini bırakır.

Kendini ahlakî kurallardan kurtulmuş sayan ve yeni dönem bireyi zanneden yazarın ruhunda ve iç dünyasındaki değişimler kolay gerçekleşmediği için hikayede bakışta görünmüyor. İncelenirse, kahramanın azap çektiği göze çarpıyor. Öyküdeki her kahramanın ruhu onun günlük yaşam tarzına bağlı olarak gösterilir. Yazar, karakterin inanılır olması için mantığa dayanır. Onun imge yaratmasını Şahsanam Sapiyeva şöyle değerlendirir: *"Erkin Azam'ın çalışmalarının genel özelliği, karakter yaratmaya verdiği önemdir. Karakterin eylemleri, jestleri, başkalarıyla olan ilişkileri, özellikle psikolojik tahlil yoluyla karakteri sunma yolunu etkili bir şekilde kullanır."* (Sapiyeva, 2006: 109).

Yazarın eserlerindeki kahramanlar, çok tecrübeli ve pekçok sınavdan geçmiş, farklı sınıflardan seçilmiş insanlardır. Yukarıda söz ettiğimiz hikayedeki 'Hoca' da buna örnek gösterilebilir. O, hayatın zorlukları ile baş edemeyip, günlük ihtiyaçlarının etkisiyle manevi dünyasını değiştiren insandır. E.Azam kahraman ruhunu ele alırken onun karakterinin değişimlere meyilli olduğunu, zenginlerin hizmetçisine dönüşmesini net olarak yazmıştır. Yazarın yaratıcılığından biri de kahramanın değişim nedenini onun ailesine bağlamasıdır. Ömrü boyunca fakir bir şekilde hoca, edebi hizmeti karşılığında gelen parayı şans ve baht diye anlar. Hikayede yazarlığa düşkün başkan, hocaya ev hediye ettiğinde, hocanın sevinçten ağzı kulaklarına varır. Hikayenin bu kısmı, hocanın karakterinde gerçekleşen evrim ve ruhundaki metamorfoz anlarının tasviridir. Eserde hocanın ruhundaki manevi zayıflıklar tarafsız olarak verilir: *"Editörümüz geceleri*

uyuyamıyor! Kalbinde bir sevinç var ve kalkıp gidiyor. Bu şans nereden geldi adamın başına? Kendisi gibi sorunlu karısı yıllarca önce ölmüş, tek oğlu ve iki torunuyla editör, Chilanzar'daki üç yatak odalı tek bir apartmanda yaşıyordu. İşte Tanrının inayeti!” (Azam, 2007a: 14).

Bu tasvirde E.Azam, dönemin güdümlü yazarlarını açığa çıkarmak istememiş, aksine, iyi bir yazarın böyle bir duruma düşmesini tarafsız olarak göstermeye çalışmıştır. Etkileyici ruhi tasvirler kitapseverleri kendine çeker ve yazar eserlerin sonunu onlara bırakır. E.Azam kahraman karakterini canlandırmış ve onun özelliklerini gayet iyi göstermiştir. Eserdeki diğer kahramanlar da kendine özgü karaktere sahiptirler. Okuyucunun tasavvurunda sadece sütçü kadın karakteri kendi maneviyatına hıyanet etmeyen zararsız insan olarak şekillendirilmiştir. Özellikle, taburcu olan yazar ile sütçü kadın arasındaki konuşmada onun ruhundaki sarsılmazlık ortaya çıkarılmıştır. E.Azam, bu kadın vasıtasıyla hayatın her türlü sınavları karşısında yıkılmayan insan imgesini çizmiştir.

E.Azam'ın eserlerindeki kahramanların yaşları ve ait oldukları sınıflar çok farklıdır. Yazar kahramanlarını tasvir etmeden önce onun eser sujesindeki yerini hayalinde çizer. Bu nedenle, kahramanların ruhunda gerçekleşen değişim, onları rahatsız eden her türlü sorun okuyucuyu etkiler. Yazarın eserlerinde, karakterler olayları değil, olaylar karakterleri yönetir. Yazarın bu yöntemi hakkında Şahsanam Davranova: *“Erkin Azam, ...olayların gidişatını yazmak için eser yazmaz, sadece, insani karakterleri göstermek amacıyla olay seçer. Çünkü, insan neyi elde ederse ya da kaybederse, karakteri yüzünden elde eder ve kaybeder”* diye yazıyor. (Davranova, 2002: 55).

E.Azam, “Yazar” hikayesindeki kahramanları, ruhlarındaki çeşitli çelişkiler temelinde tasvir eder. Yazar, hoca, hayatın zorluklarını derinden hisseder, ama onlarla baş edemez. Bu kahramanın doğuşu hakkında E.Azam şöyle der: *“Yazarın (öykü kahramanı anlamında – P.K.) prototipi bir değil, çok. Kim ile karşılaşırsa: “Böyle eseri siz yazmış olmalısınız, böyle bir eseri siz yazmış olmalısınız?”- diye sorardı. Ben bundan çok zevk alırım. Demek ki, herhangi bir yarayı deştim. Eveet... Muhtar imgesini gören çoğu insan: “ bu eseri siz yazmışsınız”- diye vurgulardı.”* (Azam, 2007b: 134).

“Yazar” hikayesinde, edebiyatın gelişimine ‘hizmet’ eden yazar-hoca imgesi, E.Azam tarafından eleştirilmez, hatta E.Azam'ın yöntemine uygun olan kinaye yönteminden de yararlanılmaz. Yazar, meslektaşlarına destek olmak amacıyla bu hikayeyi yazmıştır: *“Ama, yersiz korkuyu bir kenara bırakıp konuşursak, o meydanda at binen ünlü insanların bir çoğundan daha fazla edebiyata yakın ve hatta ona sadıktı. Aslında sadece sadık değil, kendini harcayandı, ama şimdi bundan bahsetmenin zamanı değil. O yalan şeyler yazamaz, çünkü uydurma şeyler yapamazdı. Bu nedenle onun eserlerine yalan katılamazdı.”* (Azam, 2007a: 6)

Yukarıdaki ifadedden anlaşılacağı gibi, hikaye kahramanı olan yazar-hoca, kalemi çok iyi gelişen, belirli bir yöntemi olan, yüksek düşünceli bir ediptir. Ama bedii metni iyi anlayan okuyucu, kahramanın inancının ve bakış açısının kararlı olmadığını hisseder. Onda servete olan hırsın büyümesi, çaresiz durumundan utanmak yerine gurur duyması, okuyucunun ona karşı fikrini değiştirir. ‘Hoca’ ziyafetlere alışmış, helal ile haramı ayıramamış, ahlak sınırlarından aşmış bir adama dönüşür. Burada dikkatimizi çeken nokta, hoca ne kadar kötü olursa olsun, okuyucunun onu kötü olarak görmeyişidir. Aksine okuyucu, onun kaderini düşünmeye, kaderini eleştirmeye, yaşamının ne kadar zor ve çetin olduğunu anlamaya çaba gösterir. Zannımızca, E.Azam'ın da hedefi budur.

E.Azam, kahramanının inancı ve ruhu sahte marhametlerle baş edemez. Aksine, onun kendisi, nefsinin kölesine dönüşür. Onu, bir yandan hayat bu duruma zorladıysa, diğer taraftan zayıflığı ve nefsiyle mücadeleye giremeyişi de bu duruma sebep olmuştur. Hikayedeki: ‘Para, servet her türlü insanı da değiştirir’ tasviri, kahramanın kişiliğindeki değişimi gösterir. O kendisine başvuran insanlarla şu şekilde konuşur: *“Rüşvet bir ahlaksızlık biçimidir ve başka ahlaksızlıkları da yaratır”* (Koşcanov, 1988: 200). Bu düşüncenin doğruluğu hikayedeki ‘hoca’ karakteri ile kanıtlanabilir. Toplum hayatındaki ikiyüzlülük, E.Azam'ın hikayesinde yoğun şekilde kullanılarak

kötü kişiliklerin sebebi olarak ortaya konulmuştur. Yazarın hayatı ve edebî kişiliği hakkında sadece Özbek edebiyatında değil dünya edebiyatında da çok sayıda eser yazılmıştır. İngiliz yazar William Somerset Maugham'ın 'Şair' hikayesinde, şairi düşüncesinde gerçekleştiren, basit şiir amatörünün hayatından küçük bir sayfa gösterilmiştir. O, şairleri gözünde büyütür. Hikayede şair karakteri tasvir edilmese de, şiire sadık amatörün hayali aracılığıyla biz 'Şair' karakterini hayal ederiz. Amatör Don Calastone'nin evine geldiğinde onun fakir olduğunu görür. Şair edebiyatın gerçek fedakarı, mecazi anlamda edebiyatın 'deli'si olur. Onun kendi inançlarından fedakarlığı E.Azam hikayesindeki 'Hoca'nın tam tersidir. Çünkü 'Hoca' karakteri de bir zamanlar edebiyatın cefakarı idi. Ama onu anlaşılmayan yanlış duyguları inancından ayırdı. Ünlü hikayeci Ş. Halmirzayev'in de "Yazar" adlı hikayesi olduğunu biliyoruz. Fakat, bu eser oldukça farklıdır. Çünkü onda kendi inançlarına sadık yazar, Adil Yakubov karakterinin ruhu, incelikle kaleme alınır. Konu benzer olsa da, sorun ve amaç farklıdır.

H.Dostmuhammed'in Yolg'izimsiz "Biriciğim" eseri de doğrudan doğruya bir yazarın yaşamı, düşünceleri, hayalleri temelinde yazılmıştır. Bu eserde ünlü Rus yazarı F. M. Dostoyevski'nin yaşadığı zorluklar, edebiyat için fedakarlığı tasvir edilir. Amerikalı yazar Donald Barthelme'nin "Deli" hikayesinde de bir sanatkarın ruhi durumu tasvir edilir. Yazarlık sertifikasını ele geçirmek için Milli Yazarlar Sınavı'na hazırlanan Edgar'ın iç dünyası, korkuları, heyecanı; çevresindeki karakterler, ölen karısı Barbara ve kızı Roza aracılığıyla ortaya çıkarılır. Edgar, E.Azam'ın 'hoca-yazar' karakterinden farklıdır. O, kendi yeteneklerini duyguları yüzünden gösteremez. Bu yüzden yazarlık sınavına üçüncü defa başvurmuştur. Hikayede Edgar'ın eserlerinden parçalar gösterilir, Bu parçalarla kahramanın amatör olduğunu ve yazarlığa düşkünlüğü gösterilir.

E.Azam'ın ilk dönem eserlerinin kahramanları hakkında edebiyat bilgini Baltabayev şöyle der: "*E. Azamov'un çalışmalarına yakından bakarsak, çocukluğunun izlenimleriyle dolu etkili kahramanının büyüdüğünü ve geliştiğini görebiliriz. Bu gelişme sadece kahramanın eylemlerinde veya duyguların zenginleşmesinde değil, aynı zamanda karakter oluşumunda da görülür*".(Baltabayev, 1982: 6). Yazarın bağımsızlıktan sonraki hikayelerinin kahramanları, ilk dönemdeki genç kahramanlarının büyümüş, yaşam sınavlarından geçmiş durumlarının tasviri şeklindedir.

H.Dostmuhammed'in öykülerinde de kahramanlar çeşitli yönlerden ele alınır. Yazarın Jim O'tirgan Odam "Sessiz Oturan Adam" hikayesi kahramanı Kurbanali günümüz insanlarından biridir. O çevresindeki hiç bir işe karışmaz, fikir söylemez, gülmez, ağlamaz, derdini kimseye söylemez, kendisinin var olmadığını gösteren, içine kapalı bir adamdır. Yoldan geçerken tanıdıklarını görünce gözlerini kapatır, kör bir kimse gibi sessizce yoluna devam eder. Karakterin böyle davranışları aslında ailesine, babasının ölümünden önceki vasiyetine bağlıdır. Baba oğluna çok konuşmanın sonunun kötü olacağını iyice anlatmıştır. Baba vasiyeti çocuk dünyasını değiştirip kişiyi bu hale getirir. Ama Kurbanali sessizce otururken, sinirlerini, içteki isyanı'nı titreyerek gösterir. Çünkü o kalbindeki sözleri kimseye söylemediği için bu hale gelmişti. Eser kahramanı, hayatını böylece devam ettirirken, gittikçe ruhi durumu kötüleşir. Yazarın bu gibi yeni kahramanları kullanması hikayeciliğimizi zenginleştirmeye yönelik çabalardandır.

Öykü türünde eser yazarak sanat hayatına başlayan Lokman Börihan da alabildiğince hızla yoluna devam etmiş ve bir çok öykü ve romanlar yazmıştır. Lokman Börihan'ın Kutilgan Kun "*Beklenen Gün*" adlı öyküsü ana karakteri Bayhan mesleği belirsiz, hayatı umursamaz, nefsi uyandığında gönlünü, duygularını bile çiğneyip geçebilen bir tiptir. Yazar, bu karakter yardımıyla gerçek bir insanı kaleme almaya çalışmıştır. Bunu, Bayhan'ın hayal dünyasının bir köşesinde gezinen şu düşüncelerden anlamak zor değildir: "*Hayır, böyle yaşanamaz. Adam gibi olmalıyım, adam...*" (Börihan, 2012: 149.) ama onun bu temiz duygularının yerini bazen nefsinin kötü düşünceleri alır: "*Azıcık içki alsam ölmem... karımı bir şekilde kutlarım nasıl olsa...*" (Börihan, 2012:153.) Yazar, eserinde çelişki üslubundan yararlanmıştı.

Lokman Börihan'ın sanatını incelerken birçok öyküsünde onun yeteneğini ortaya koyabildiğini görürüz. Örneğin *Tun qa'ridagi shu'la* "Gece Karanlığındaki Işın" adlı kitabından yer alan "Demir Sandık", "Konak", "Beklenen Gün", "Gece Karanlığındaki Işın", "Çölden Gelen Zorluk", "Yalancı Geceler" adlı öykülerinde farklı olaylar ve karakterler yardımıyla hayatın gerçeklerini gösterirken, birbirini tekrarlamayan kahramanların olumlu ve olumsuz yanlarını tanımlarken çelişki yöntemini kullanır. "Beklenen Gün" eserinde Bayhan'ın karısının doğum günü için biriktirdiği paraları nefesine mağlup olarak içki için harcadığı ele alınırken; "Demir Sandık" öyküsünde hiç bir şeye karşı lakayt olunmaması gerektiği vurgulanır. *Konak* eserinde insanın bu dünyadaki yeri, çevredekilerin davranışlarındaki sahtekârlık, iki yüzlülük gibi manevî hastalıkların eleştirildiğini görürüz. "Yalancı Geceler", "Çölden Gelen Zorluk", "Gece Karanlığındaki Işın" öykülerinde ise insanın ömür yolundaki engeller, kahramanlar arasındaki çelişkiler büyük bir tabloda gösterilir.

Lokman Börihan, Özbek edebiyatında kendine has bir yere sahip önemli bir sanatçıdır. Onun öykü, kıssa ve romana yaklaşım mahareti eserlerinin sonlarında göze çarpar. Örneğin *Konak* öyküsünün sonunda şu cümleleri okuruz: "Tren kükreyerek süratla ilerliyordu..." *Gece Karanlığındaki Işın*'da ise şu cümle kullanılmıştır: "Subayın yüzünde hoş bir gülümseme zahir oldu. Sanki gözbebeklerinde bir ışın parlıyordu..." *Çölden gelen Zorluk* öyküsü de şöyle tamamlanmıştır: "Samed, öksürüp boğazını temizledi. Tereddüt ediyordu..." Gördüğümüz gibi her öykünün sonu esere uygun bir tasvirle tamamlanmaktadır. Bu da, öykünün etki gücünü artırmayı sağlamıştır.

Özbek edebiyatı bağımsızlık yıllarında Lokman Börihan gibi yazarların eserleriyle daha da zenginleşmiştir. Yazarlar, son dönemlerde hayatı daha gerçekçi göstermek, insanın kaderini farklı tablolarda çizmek için uğraşmaktadırlar. Bunlara örnek olarak Lokman Börihan da eserleri üzerinde titizlikle çalışarak Özbek edebiyatının gelişmesine katkı sağlamaya ve okurların kalbine yol bulmaya çalışmaktadır. Lokman Börihan'ın eserleri yeni kuşak sanatçılar için maharet ve tecrübe mektebi görevini de yerine getirmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, günümüz Özbek hikayelerinde kahramanların ruhunda dönem olaylarının yansımalarının belirgin şekilde ele alındığı ve hikayelerde bu durumun gittikçe arttığı göze çarpmaktadır. Yirminci yüzyılın ilk dönemi Cedit hareketinin sonrasında Sovyet döneminin ve son olarak da bağımsızlık sonrasının sanata, edebiyata ve hikayeciliğe etkisi belirgin şekilde görülür. Hikayeciler, tüm bu süreçlerde değişen şartlar ve bu şartların toplum ve insanlarda yarattığı değişim ve dönüşümü etkili bir şekilde kullanmıştır. Bunlara ilave olarak sanatkarın hikayelerde karakter olarak kullanımı ve bahsedilen değişimlerin onlar üzerindeki etkileri de gözler önüne serilmiştir. Erkin Azam, Hayriddin Sultan, Hurşit Dostmuhammed, Alişir İbodinov, Gaffar Hotam, Nezer İşankul, Selamet Vefa, Lokmon Börihan, Abdukayyum Yuldaş, Narmurod Narkabul, Dilduze Koziyeva, Cemile Ergaşıva, Zulfiye Kurolbay gibi yazarlar günümüzün yetenekli öykücülerini olarak ün kazanmıştır.

Kaynakça

- Azam, E. (2007). Tuzuk-tuzuk bo'lgani tuzuk 'Güzel – güzel olması güzel' (P. Kencayeva ile konuşma). *Şark Yıldızı*, 4, 131-135.
- Azam, E. (2007). *Jannat kaydadir 'Cennet nerededir'*. Şark Basımevi.
- Baltabayev, H. (1982, 20 Ağustos). O'z sozini izlab 'Kendi sözün arap' *Özbekistan edebiyatı ve sanatı*.
- Bo'rixon, L. (2012). *Tun qa'ridagi shu'la* 'Gece Karanlığındaki Işın'. Şark Basımevi.

- Davronova, Ş. (2002). Erkin Azamovning xarakter yaratish mahorati 'Erkin A'zamov'un xarakter yaratma yeteneği'. *Özbek Tili ve Edebiyati*, 4, 87-90.
- Kahhar, A. (1967). *Asarlar 'Eserler'*, C.1. Gafur Gulam Yayınevi.
- Kerimov, N. (1993). *XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotining oziga xos xususiyatlari va milliy istiqlol mafkurasi 'XX yūzyıl Özbek edebiyatı gelişmesinin kendine özgü özellikleri ve milli bağımsızlık gayesi'* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Özbekistan Bilimler Akademisi.
- Koşcanov, M. (1982). *Saylanma 'Secilmiş eserler'*. Edebiyat ve Sanat Basımevi.
- Koşcanov, M. (1988). *Abdulla Kahhor mahorati 'Abdulla Kahhar yeteneği'*. Edebiyat ve Sanat Basımevi.
- Kerimov, N., Mamajonov, S., Nezarov, B., Normadov, U., Şerafeddinov, A. (1999), *XX asr o'zbek adabiyoti tarihi 'XX. yūzyıl Özbek edebiyatı tarihi'*. O'qituvchi Yayınevi
- Aybek (1974), *Asarlar 'Eserler'* (Cilt 9). Fan Yayınevi
- Sapıyeva, S. (2006), *Hayriddin Sultonovning hikoyanavislik mahorati 'Hayriddin Sulatnov'un hikayenevislik yeteneği'* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Özbekistan Bilimler Akademisi.
- Vladimirova, N. (1992). *Cholpan-hikayanavis 'Çolpan– hikayenevis'*. Özbek Dili ve Edebiyatı, 3. 28-31.